

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΚΟΜΗ ΚΑΙ Η ΣΚΕΨΗ των προοδευτικών προοδεύει. Οι συνεχείς μετατοπίσεις στη σφαίρα της πολιτικής, οι νέες συγκρούσεις γύρω από παλιά θέματα επιδιώκουν να αυξήσουν την επιρροή των προοδευτικών θέσεων, έστω και με την αντιστροφή των προσήμων, όπως εύκολα μπορεί να καταδειχτεί με την απο-ιστοριοποίηση της κριτικής θεωρίας. Ας πάρουμε εδώ για παράδειγμα έναν κλασικό ορισμό της πολιτικής εξουσίας: ο Μαξ Βέμπερ όριζε την αυθεντία ως θέληση ή επιταγή των εξουσιαστών η οποία εσωτερικεύεται από τους εξουσιαζόμενους και γίνεται γνώμονας του «ελεύθερου πράττειν» τους. Μεταφράζεται δηλαδή η επιταγή σε υπακοή. Όπως δε μας υπενθυμίζει ο Carl Schmitt στη «Νόμιμη παγκόσμια επανάσταση», η εκκοσμίκευση της πίστης και η μεταμόρφωσή της σε υπακοή και πειθαρχία σημαίνει, στις μοντέρνες κοινωνίες, νομιμότητα. Ο ορθολογισμός είναι η σημερινή κυρίαρχη μορφή νομιμότητας, η ευκαιρία των μοντέρνων κοινωνιών για υπακοή και πειθαρχία.

Η αγωνία των κάθε λογής εκσυγχρονιστών, των προοδευτικών μας δηλαδή, επικεντρώνεται στην απονομιμοποίηση κάθε είδους ανυπακοής, στην αναγωγή της σε παθολογία, εφ' όσον προσβάλλει το μοντέλο τους, φιλελεύθερο ή μαρξιστικό. Το επόμενο βήμα αυτής της διαδικασίας είναι η καταδίκη στην ανομία όλων όσων δεν υποτάσσονται στη λογική τους. Πρόκειται, ισχυρίζονται στις περισσότερες περιπτώσεις, για λαϊκισμό. Μια επιγραφή που υπερβαίνει τις πολιτικές αποχρώσεις και ξαναπαίρνει υπό την προστασία της όλα τα ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά των προοδευτικών ιδεολογιών. Με τον τρόπο αυτό ό,τι δεν χωράει στα σχήματα επανέρχεται δριμύτερο κι επιθετικότερο σαν «κίνδυνος», σαν μαγική λέξη που στο άκουσμά της όλοι λουφάζουν.

Ο κυρίαρχος καθόριζε και καθορίζει το λόγο. Ο Ch. S. Peirce έγραφε ότι η μέθοδος της αυθεντίας θα κυβερνά τις μάζες κι εκείνοι που χειρίζονται τις ποικίλες μορφές οργανωμένης εξουσίας σε ένα κράτος ποτέ δεν θα πειστούν ότι οι επικίνδυνες σκέψεις δεν θα έπρεπε να απωθούνται. Γι' αυτό και κάποιοι που σήμερα χαρακτηρίζονται ως πνευματικοί ευεργέτες της ανθρωπότητας δεν

τόλησαν ποτέ να εκστομίσουν το σύνολο των σκέψεών τους. Αυτή ωστόσο η αυτολογοκρισία είχε καταστροφικές συνέπειες. Διέκοψε βίαια το διάλογο με τους «φυσικούς» αποδέκτες των σκέψεών τους μ' αποτέλεσμα να χρειάζεται η μεσολάβηση της εξουσίας για κάθε τέτοιου είδους επικοινωνία και ο λόγος τους να πρέπει να προσαρμοστεί σ' αυτή. Πρόκειται για ένα χάσμα που δεν μπορεί να γεφυρωθεί και που όσοι επιμένουν στην κριτική θεωρία το αντιμετωπίζουν σαν στίγμα τους. Η κριτική θεωρία δεν κινδυνεύει πλέον από την άμεση λογοκρισία, παρ' όλο που δεν έχει καταστεί ανενεργή, αλλά από τους φανακισμούς που είναι δύσκολο να τους εντοπίσεις και ακόμη πιο δύσκολο να μιλήσεις γι' αυτούς χωρίς να έχουν ήδη μετατοπιστεί και να σε περιέχουν. Ο αυτονόητος λόγος δεν μπορεί να εκφράσει την κριτική σκέψη, όπως εύστοχα διαπιστώνουν ο Μάριος Μαρκίδης κι ο Asen Davidof στα δοκίμιά τους για τους διανοούμενους. (Το πρώτο είναι εισήγηση στο συμπόσιο του Λεβιάθαν, ενώ το δεύτερο, που εδώ πρωτοδημοσιεύεται, μελέτη του Βούλγαρου ακαδημαϊκού που εκπλήσσει για το κριτικό σθένος του σε μια χώρα που μόλις διέφυγε από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς).

Οι μαζικές κοινωνίες σήμαναν την είσοδο σε μια νέα βαρβαρότητα. Μια βαρβαρότητα που ενώ για τον ανθρωπισμό έπρεπε να καθυποταχτεί για δυο Εβραίους διανοούμενους όπως ο W. Benjamin και η Hannah Arendt σήμανε την ανασκόπηση των ανθρωπολογικών δεδομένων υπό το φως των νέων εμπειριών. Η ανθρωπολογία του Benjamin, με τα έντονα θεολογικά-μессιανικά της στοιχεία, προσπάθησε να γεμίσει το χώρο και το χρόνο που άφηνε ελεύθερο η πτώση του αστικού υποκειμένου με μια νέα εμπειρία, απαλλαγμένη από το διχασμό υποκειμένου-αντικειμένου. Η κριτική του στην πρόοδο συμβάδιζε με το πρόταγμα που εικονοποιούσε ο Angelus Novus του και που γλαφυρά κατέγραψε στις «Θέσεις...»: «Η παράδοση των καταπιεσμένων μας διδάσκει πως η κατάσταση εκτάκτου ανάγκης που ζούμε, αποτελεί τον κανόνα. Οφείλουμε να προσεγγίσουμε μια αντίληψη της ιστορίας που να αντιστοιχεί στο παραπάνω. Θα αντιμετωπίσουμε τότε σαν καθήκον την προώθηση της πραγματικής κατάστασης εκτάκτου ανάγκης... Η απορία για το πώς τα πράγματα που ζούμε είναι ακόμα δυνατά και στον εικοστό αιώνα δεν είναι φιλοσοφική. Δεν αποτελεί την αφετηρία μιας γνώσης παρά εκείνης μόνον, πως η αντίληψη της ιστορίας από την οποία κατάγεται δεν ευσταθεί». Ο συνδυασμός των απόψεων του C. Schmitt με τις θέσεις για τον Φύνερμπαχ του Μαρξ φέρει εδώ στην επιφάνεια όλες τις απορίες που εκφράστηκαν στις σύγχρονές μας διαμάχες και αναζητήσεις.

Ο Martin Jay στη μελέτη του για τον Benjamin εκθέτει αυτές τις αναζητήσεις και τις προεκτείνει σε μια ιδιαίτερη περιοχή, αυτή του μυθιστορήματος. Πρόκειται για τη μία εκ των δύο διαλέξεων που έδωσε στην Αθήνα τον Ιούλιο

του '92, προσκεκλημένος του κολλέγιου Ενωτή και που ευγενικά μας παραχώρησε για να δημοσιευτούν στον Λεβιάθαν. Οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι πρόκειται για μια επίπονη προσπάθεια διάσωσης και ανάδειξης του κριτικού πνεύματος του Benjamin σε μια εποχή που η κυριαρχία του κυνικού λόγου αφήνει ελάχιστα περιθώρια για τέτοιου είδους κατευθύνσεις.

Θα έπρεπε να περισώσουμε ό,τι αξίζει να περισωθεί έλεγε ο Musil. Κι ενώ για τον Benjamin το μυθιστόρημα δεν άξιζε να περισωθεί ο M. Jay αναγκάζεται σήμερα να καταφύγει σ' αυτό για να βρει θραύσματα κριτικής.

Δεν ξέρω αν θα μπορούσαν να υπάρξουν εναλλακτικές δυνατότητες που αντί να περιορίζουν το ριζοσπαστισμό θα τον διεύρυναν. Όλες εξ άλλου οι λύσεις έχουν δοκιμαστεί. Απέναντι ωστόσο στην αυθεντία της κυρίαρχης εξουσίας οι απορίες του Benjamin συνεχίζουν να αποτελούν έναυσμα για την κριτική. Είναι οι απορίες που γέννησαν την Ανθρώπινη κατάσταση της Hannah Arendt, ένα κλασικό έργο πολιτικής φιλοσοφίας, που εδώ αναλύεται εκτενώς από τον Paul Ricoeur. Η μελέτη του γράφτηκε ως εισαγωγή στη γαλλική έκδοση του έργου και αναλύει τις κρισιμότερες κατηγορίες του. Η πολιτική κριτική του μοντερνισμού από την Arendt υπενθυμίζει τη στενή, γεμάτη στοργή, σχέση της με τον Benjamin και τονίζει τις κοινές θέσεις τους, αλλά και τις διαφορές τους, όπως μπορεί εύκολα κάποιος να διαπιστώσει εάν συγκρίνει το περιεχόμενο της «πράξης» με τις ιδέες που αναπτύσσονται στον «Αφηγητή».

Αθήνα 13/12/92

Γ. Ν. Μερτίκας

